

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ОСОБЕННОСТИ ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Гурак Л. В.

В статье рассматриваются особенности хозяйственно-правовой ответственности государственных высших учебных заведений, вносятся предложения по усовершенствованию законодательства в данной сфере. В результате делается вывод о неприемлемости субсидиарной ответственности государства по обязательствам государственных высших учебных заведений в пределах ассигнований со специального фонда государственного бюджета и необходимости учреждения в пределах специального фонда резервного фонда для возмещения убытков или вреда физическим и юридическим лицам.

Ключевые слова: высшее образование, высшее учебное заведение, государственное высшее учебное заведение, хозяйственно-правовая ответственность, специальный фонд бюджета.

PECULIARITIES OF THE ECONOMIC AND LAW RESPONSIBILITY OF THE STATE HIGH SCHOOLS

Gurak L. V.

The peculiarities of the economic and law responsibility of the state high schools are investigated in this article. The propositions on improvement of legislation in this sphere are made. As the result the author makes the conclusion about inadmissibility of the secondary responsibility of the state on the liabilities of the state high schools within the special state budget fund appropriation and necessity to provide the reserve fund within the special budget fund for making a restitution to physical and legal persons.

Key words: high education, high school, state high school, economic and law responsibility, special budget fund.

Надійшла до редакції 17.01.2011 р.

УДК 343.271

О.С. Пироженко, викладач

Харківський національний університет
внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМ ПРИЗНАЧЕННЯ Й ВИКОНАННЯ ШТРАФУ ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

Штраф уже давно став традиційним видом кримінального покарання. Можливість і необхідність його застосування за злочини невеликої й середньої тяжкості не викликає запереч-

чень ні серед вітчизняних, ні серед зарубіжних вчених. Згідно з ч. 1 ст. 53 Кримінального кодексу України (далі – КК) штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і

межах, установлених в Особливій частині КК. Сутність цього покарання є загальновизнаною в науці кримінального права, однак нормативне закріплення окремих положень про штраф залишається спірним. Зокрема, потребує уточнення така обставина, як майновий стан винного, що повинна враховуватися судом при призначенні штрафу. Вимагають законодавчого врегулювання періоди виплат при його призначенні з розстрочкою сплати. Також існує потреба роз'яснення окремих положень інституту звільнення від покарання та його відбування в частині, пов'язаній із застосуванням штрафу як додаткового покарання. Позначені проблеми детермінують неоднакове застосування судами норм, які регламентують штраф, що призводить до порушення принципів призначення покарання.

Дослідження проблем застосування покарання у виді штрафу знайшли своє відбиття в працях багатьох вітчизняних науковців, а саме: Н.О. Гуторової, Т.А. Денисової, В.П. Козиревої, Н.В. Марченко, Ю.А. Пономаренка, В.О. Попраса, В.В. Сташиса, В.І. Тютюгіна та ін. Але чимала кількість питань, пов'язаних з призначенням і виконанням зазначеного виду покарання, потребують подальшої розробки.

Метою даної статті є вирішення питань (а) роз'яснення такої обставини, як майновий стан винного, що обов'язково має враховуватися судами при обранні покарання у виді штрафу й визначенні розміру і строків його сплати; (б) з'ясування недоліків законодавчого врегулювання, що спричинили незастосування судами положень про можливість призначення штрафу з розстрочкою виплати певними частинами; (в) застосування деяких положень норми про звільнення від відбування покарання з випробуванням при призначенні додаткового покарання у виді штрафу, що спричиняє на практиці порушення принципу законності.

Позитивні риси штрафу в досягненні цілей покарання були очевидними і для науковців доби соціалізму, і для дослідників часів вже незалежної Української держави. Кримінально-правова традиція, що склалася до прийняття чинного КК, засвідчила поступове зменшення кількості випадків призначення штрафу, який застосовувався значно рідше порівняно з іншими основними видами покарання. Незважаючи на це, розробники КК 2001 р. одним із завдань поставили забезпечення відповідності Кодексу Конституції України й новим економічним відносинам.

Із прийняттям КК штраф спочатку не зайняв одного з центральних місць поряд з таким найпоширенішим у застосуванні видом покарання тих років, як позбавлення волі на певний строк, хоча й призначався дещо частіше. У перші роки дії нового КК практика його застосування не була суттєво розширена, не зважаючи на позитивні прогнози науковців [6, с. 138]. Протягом 2002–2004 рр. питома вага штрафу складала 4,4–5,6% від загальної кількості призначених покарань (8915 і 11393 засуджених відповідно). Однією з причин цього можна назвати низьку платоспроможність громадян, невисокий рівень життя більшості населення в країні, наявність безробіття, тривалу затримку виплати заробітної плати, та ін. Наприклад, у 2002–2003 рр. не працювали і не навчалися 61,4–63% осіб, від загальної чисельності засуджених; на обліку в службі працевлаштування перебувало лише 0,5–0,4% засуджених [2; 2004. – № 4. – С. 29].

Лише у 2005–2006 рр. спостерігається активізація в застосуванні судами штрафу (6,6 і 8,8% осіб від загальної чисельності засуджених) [2; 2007. – № 6. – С. 37]. З нашого погляду, на зазначені обставини вплинуло декілька чинників. По-перше, це було спричинено відсутністю реального виконання да-

ного виду покарання в умовах неповної трудової зайнятості населення. По-друге, із 776 санкцій у чинному КК (станом на 1 листопада 2010 р.) лише у 267 передбачено покарання у виді штрафу, що складає 34,4% від загальної їх кількості. Натомість у 586 (75,5%) із них закріплено позбавлення волі на певний строк. Крім того, стримуючим чинником у застосуванні штрафу є те, що суди при визначенні його розміру мають враховувати тяжкість вчиненого злочину й майновий стан винного (ч. 2 ст. 53 КК). Пленум Верховного Суду України в постанові № 7 від 24 жовтня 2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» (далі – Постанова) підкреслив, що при призначенні підсудному штрафу судам належить брати до уваги його майновий стан, наявність на утриманні неповнолітніх дітей, батьків похилого віку та ін. [2, 2003. – № 6. – С. 14]. Іншими словами, Пленум Верховного Суду України націлив суди на встановлення реального матеріального становища винного, якому призначається покарання у виді штрафу. Інакше це може призвести до проголошення фактично не виконуваних або несправедливих вироків, що не відповідає меті покарання, є прямим порушенням принципів його гуманності і справедливос-

ті, а також може послужити підставою для зміни чи скасування вироку. Тільки у 2008–2009 рр. спостерігається тенденція стабільного застосування даного виду покарання в межах 14,7–15,0% від загальної чисельності засуджених, однак, у цей же період питома вага осіб, які на момент учинення злочину ніде не працювали й не навчалися, складає 66,4–70,6% від загальної чисельності засуджених [2; 2009. – № 5. – С. 25; 2010. – № 5. – С. 26].

Досягнення мети штрафу як кримінального покарання можливо лише у випадку, якщо воно буде виконано, тобто штраф сплачено повністю. Основною передумовою виконання останнього є матеріальне становище засудженого, яке реально дозволяє йому сплатити всю суму штрафу. На жаль, суди не повною мірою враховують майнове становище підсудного. Проведений нами аналіз кримінальних справ, що розглядалися судами Черкаської й Харківської областей (у період з 2002 до 2009 рр.), показав, що майже в 61,4% вироках взагалі не вказано про те, що суд урахував майнове становище винного при призначенні покарання у виді штрафу, як того вимагає ч. 2 ст. 53 КК. У понад 38,6% вироків суд виконав вимогу закону, при цьому в 60,7% з них судом за-

значено, які саме обставини характеризують матеріальне становище винного, а у 39,3% лише вказано, що покарання призначено з огляду на майнове становище винного без конкретизації будь-яких даних. Вважаємо, що це відбувається через недостатню визначеність такої обставини, як майновий стан засудженого. А неврахування її судом нерідко призводить до того, що засуджений не в змозі виконати призначене йому покарання через нестачу необхідних коштів, що, у свою чергу, спонукає відповідні органи держави звертатися до суду з поданням про заміну штрафу громадськими або виправними роботами чи притягненням його до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 389 КК. Ось чому ми не підтримуємо точку зору деяких науковців, що ця вимога закону не несе самостійного змістового навантаження й може бути виключена з тексту КК [4, с. 143].

Указівка закону про обов'язкове врахування майнового стану засудженого при призначенні штрафу (ч. 2 ст. 53 КК) є, по суті, вирішальною при визначенні його суми. У науковій юридичній літературі загально-визнаною є думка, що при призначенні цього виду покарання треба виявляти особливу гуманність щодо малозабезпечених осіб. Також варто прогнозува-

ти можливість реальної сплати штрафу, оскільки немає сенсу призначати його особі, яка отримує мінімальну зарплату (пенсію) і не має інших джерел правомірного доходу. Із цього приводу вбачається вдалою вказівка російського законодавця щодо необхідності при визначенні розміру штрафу брати до уваги також можливість отримання винним заробітної плати чи наявності іншого доходу (ч. 3 ст. 46 КК РФ) [5, с. 25]. Обов'язкове врахування майнового становища засудженого, з нашого погляду, має означати, що розмір штрафу не повинен спричинити дуже серйозні труднощі щодо його сплати або занадто обмежувати чи підривати засади нормального (середнього) рівня життя засудженого та членів його сім'ї. Призначення суми штрафу, яка не відповідає тяжкості вчиненого й матеріальному стану винного, може поставити доходи його та його сім'ї на рівень, нижчий від мінімального рівня, що отримуються на одного члена родини, а це суперечить принципу гуманізму і принципам, проголошеним у Європейській соціальній хартії.

На наше переконання, що при оцінці майнового стану засудженого потрібно брати до уваги не тільки його дохід у виді заробітної плати й чисельність осіб, які знаходяться на його утриман-

ні, а й доходи, отримувані від незабороненої законом діяльності: (а) від присадибної ділянки; (б) від цінних паперів; (в) відсотки, одержувані по банківських вкладах; (г) плату за майно, що здається в оренду; (д) наявність домоволодіння та інших будівель на праві приватної власності; (е) витрати підсудного на забезпечення своєї життєдіяльності та членів сім'ї (квартплата, плата за навчання, лікування тощо). Перелік указаних чинників, звичайно, не є вичерпним, і в кожному конкретному випадку суд вправі брати до уваги й інші обставини, що можуть суттєво впливати на визначення розміру штрафу. Проведені аналіз і узагальнення кримінальних справ показують, що роз'яснення положень про врахування окремих обставин при призначенні покарання у виді штрафу, закріплені в абз. 4 п. 2 вищезгаданої Постанови № 7 від 24 жовтня 2003 р., потребують деталізації.

У науковій правовій літературі можна зустріти прихильників позиції щодо можливості призначення штрафу як додаткового покарання при застосуванні норм інституту звільнення від покарання й у випадках, коли його не передбачено санкцією статті, за якою засуджується винний [7, с. 44]. У ст. 77 КК дійсно зазначено: «В разі звільнення від відбування покарання з випробу-

ванням можуть бути призначені додаткові покарання...». Одним з видів покарань, що може бути призначено додатково при застосуванні ст. 75 КК, є штраф. Однак, як вбачається, йдеться про можливість застосування додаткового покарання у виді штрафу лише в тому випадку, якщо його передбачено в санкції відповідної статті Особливої частини КК, адже такі вимоги закріплено в ч. 3 ст. 53 КК. Суду надається *право* призначати або не призначати винному додаткове покарання, необхідне й достатнє для досягнення виправлення засудженого та інших цілей покарання при звільненні від відбування основного покарання з випробуванням. Недостатня чіткість формулювання закону призводить до неоднозначного його тлумачення не тільки вченими, а й місцевими судами, і, як наслідок – викликає неправильне застосування останніми норм при призначенні покарання в межах, визначених санкцією статті Особливої частини КК (як вимагає п. 1 ч. 1 ст. 65 КК).

Звернімося до прикладу із судової практики. Вироком Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 25 листопада 2002 р. К. було засуджено за ч. 3 ст. 185 КК на три роки позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК його звільнено від відбування покарання з випро-

буванням з іспитовим строком два роки й відповідно до ст. 77 КК призначено додаткове покарання у виді штрафу в розмірі 510 грн. У касаційному поданні прокурор порушив питання про зміну вироку щодо К., а саме відміну рішення про призначення йому додаткового покарання у виді штрафу у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону. Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання задовольнила, оскільки згідно з ч. 3 ст. 53 КК штраф, як додаткове покарання, може бути призначено лише коли він спеціально передбачений у санкції статті Особливої частини КК. Оскільки в ч. 3 ст. 185 КК передбачено лише покарання у виді позбавлення волі, додаткове покарання – штраф – суд призначив неправильно. Посилання при цьому на ст. 77 КК є безпідставним, тому що це допустимо тільки за умови, що воно передбачено санкцією тієї статті, за якою особа була засуджена [2; 2004. – № 1. – С. 11].

Такі випадки непоодинокі [2; 2003. – № 1. – С. 28]. Узагальнюючи практику застосування судами норм кримінального законодавства, Пленум Верховного Суду України правильно вказав в абз. 5 п. 9 вищезгаданої Постанови № 7, що при звільненні засудженого від

відбування основного покарання з випробуванням суд відповідно до ст. 77 КК може призначити додаткове покарання у виді штрафу за умови, якщо останній передбачено санкцією статті, за якою засуджується особа.

Зазначене, втім, не може бути виходом із ситуації, що склалася. Вважаємо, що на практиці і в подальшому можуть мати місце помилки в застосуванні ст. 77 КК, що є прямим порушенням принципу законності. З метою забезпечення правильного розуміння й тлумачення законодавства, пропонуємо викласти *ст. 77 КК в такій редакції:*

«1. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням можуть бути призначені додаткові покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю й позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

2. Покарання у виді штрафу може бути призначено за умови, якщо його передбачено як додаткове в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, за якою засуджується особа».

До недавнього часу існувала потреба збільшити термін сплати штрафу, що було викликано станом соціально-економічного розвитку країни. Адже в ч. 1 ст. 26 Кримінально-виконав-

чого кодексу України (далі – КВК) закріплено вимогу про обов'язковість сплати засудженим штрафу протягом місяця після набрання вироком суду законної сили. Але відсутність у законі норми про можливість збільшення цього строку в разі неможливості виплати винним штрафу протягом місяця схилила суди до застосування інших видів покарання: виправних робіт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк. Суди, при цьому, не нехтували доволі частим застосуванням статей 75 і 76 КК, що суперечило принципу індивідуалізації покарання.

Виходом із цієї ситуації стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 р., № 270-VI, яким внесено зміни до багатьох статей КК [1; 2008. – № 24. – Ст. 236]. За діючою редакцією ч. 4 ст. 53 КК, з урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до трьох років. Це більш поблажливий режим виконання даного виду покарання, і така практика досить поширена в законодавстві багатьох зарубіжних країн (у Великобританії, США, Російській Федерації, ФРН, Швеції,

Швейцарії та ін.) [3, с. 325]. Розстрочка – це виконання вироку певними частинами з інтервалом у часі. Періодичність сплати кожної частини штрафу й розмір повинні встановлюватися судом (абз. 5 п. 2 Постанови від 24 жовтня 2003 р., № 7 зі змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України № 8 від 12 червня 2009 р.) [2, 2009. – № 7. – С. 11].

Вступивши в законну силу з 1 січня 2009 р. норма про розстрочку штрафу не дала можливості суттєво розширити практику застосування судами покарання у виді штрафу, що відбулося, очевидно, через брак деталізованої законодавчої регламентації строків відстрочки. Проведене нами анкетування працівників Державної виконавчої служби і вивчення обвинувальних вироків у Харківській і Черкаській областях показало, що суди взагалі не застосовують положення ч. 4 ст. 53 КК, що, на нашу думку, є порушенням принципів індивідуалізації і справедливості покарання. Указана проблема вимагає вирішення на законодавчому рівні, зокрема, шляхом внесення відповідних змін до КК: інтервали часу в разі розстрочки, з нашої точки зору, мають складати два тижні, один чи два місяці і встановлюватися на розсуд суду, з огляду на періодичність отримання доходів

підсудним. Для забезпечення повноти реалізації принципів призначення покарання пропонуємо ч. 4 ст. 53 КК викласти в наступній редакції: «4. З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф з розстрочкою виплати певними частинами строком до трьох років. Інтервали часу, протягом яких повинні бути сплачені встановлені судом частини, складають два тижні, один чи два місяці і встановлюються з урахуванням періодичності отримання доходів засудженим». Крім того, в КВК й у Законі України від 21 квітня 1999 р., № 606–XIV «Про виконавче провадження» [1; 1999. – № 24. – Ст. 207] необхідно деталізовано врегулювати процедуру практичного виконання розстрочки.

Підводячи підсумки викладеному, підкреслимо, що при призначенні покарання у виді штрафу необхідно обов'язково мати на увазі диференціацію суспільства за майною ознакою, яка поступово утверджувалася з початку незалежності України, оскільки без цього штраф не зможе ні чинити карального впливу на засудженого, ні досягти інших цілей. Дуже важливо визначити такий розмір штрафу, який винний був би здатен сплатити, й установити такі строки його сплати, які не доводили б засудженого

до зuboжіння. Запропоновані нами зміни до статей 53 і 77 КК, спрямовані на повноту реалізації принципів і загальних засад призначення покарання при застосуванні штрафу.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Вісник Верховного Суду України. 3. *Додонов В. Н.* Сравнительное уголовное право. Общ. ч. : Монография. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 448 с. 4. *Попрас В. О.* Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : Монографія. – Х.: Право, 2009. – 224 с. 5. Уголовный кодекс Российской Федерации / Авт.-сост. коммент. *Д. А. Гайдуков, С. А. Перчаткина.* – М.: Эксмо, 2009. – 336 с. 6. Уголовный кодекс Украины: Комментарий / Под. ред. *Ю. А. Кармазина, Е. Л. Стрельцова.* – Х.: Одиссей, 2002. – 960 с. 7. *Шевченко Ю. П.* Штраф в системе наказаний по УК Украины 1960 г. и 2001 г. // Альтернативные виды уголовных наказаний – пути для уменьшения тюремного населения / Укр.-Америк. Бюро защиты прав человека; Апелляц. суд Харьк. обл. ; сост. Г. Марьяновский. – К.: Сфера, 2003. – С. 41–44.

К ПРОБЛЕМАМ НАЗНАЧЕНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ ШТРАФА КАК УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ

Пироженко А.С.

Статья посвящена актуальным проблемам назначения и исполнения уголовного наказания в виде штрафа. Рассмотрено категорию «имущественное положение виновного», определены сроки уплаты штрафа в случае его назначения с рассрочкой выплаты.

Ключевые слова: уголовное наказание, штраф, имущественное положение виновного, штраф с рассрочкой выплаты.

TO THE PROBLEMS OF SETTING AND EXECUTION OF A FINE AS CRIMINAL PUNISHMENT

Pirozhenko O.S.

The article is devoted to actual problems of setting and execution of a fine as criminal punishment. A category «property position guilty» is considered, the terms of payment of fine are certain in the case of his setting with arranging on the installment system of payment.

Key words: criminal punishment, fine, property position of guilty, fine with arranging on the installment system of payment.

Надійшла до редакції 11.01. 2011 р.